

Uit recent onderzoek blijkt dat waterspitsmuizen niet gediend zijn van een dynamisch waterpeil in hun leefgebied. Het verdwijnen van dynamiek kan de waterspitsmuis kansen bieden om hun verspreidingsgebied uit te breiden.

Nieuwe kansen voor de waterspitsmuis?

Tekst Kees Mostert
Beeld Fotolia.com, mite

De waterspitsmuis leeft in veenmoerassen, hoogvenen, moerassstroken en langs plassen en sloten. Dergelijk habitat komt veel voor in Nederland, maar is ons waterrijke land daarmee een walhalla voor deze kleine insecteneters? Het is niet eenvoudig om daar achter te komen, want waterspitsmuizen zijn nauwelijks waar te nemen in het veld. Om iets te weten te komen over het dier, moet je langdurig en intensief onderzoek doen met inlooppallen, of grote hoeveelheden braakballen analyseren.

BRAAKBALLEN

Het uitpluizen van braakballen van uilen en roofvogels is een beproefde methode om de verspreiding van kleine zoogdieren te onderzoeken. De kerkuil en de bosuil zijn zo ongeveer de enige uilensoorten die veel spitsmuizen verorberen. Door de uitbreiding van het verspreidingsgebied van de kerkuil, is tegenwoordig braakbalonderzoek mogelijk op plaatsen waar tot voor kort niets over waterspitsmuizen bekend was. In Zuid-Holland was de kerkuil lange tijd afwezig als broedvogel en uit het verleden zijn er nauwelijks gegevens uit braakbalonderzoek voorhanden. Vanaf 1990 hervestigde de kerkuil zich op steeds meer plaatsen in Zuid-Holland. Sindsdien zijn er grote aantallen braakballen onderzocht, waarbij circa 11.000 prooidieren zijn geanalyseerd. Op slechts een beperkt aantal locaties zijn in totaal maar 52 waterspitsmuizen aangetroffen. Uit recent onderzoek naar braakballen

Waterspitsmuizen gevonden in braakballen van kerkuilen in Noord-Holland.

Periode	Aantal prooidieren	Aantal waterspitsmuizen	Percentage waterspitsmuizen
1933-1969	2677	59	2%
Na 2000	9663	17	0,2%

in andere delen van ons land is inmiddels duidelijk geworden dat de waterspitsmuis een stuk zeldzamer is dan tot voor kort werd aangenomen.

PROOISOORTEN

Zijn waterspitsmuizen altijd zeldzaam geweest in Nederland of zijn ze in aantal achteruitgegaan? Historische gegevens zijn schaars, maar in Noord-Holland zijn in de periode voor 1970 relatief veel braakballen van kerkuilen geplozen. Vanaf 2000 zijn er in hetzelfde gebied wederom grote aantallen braakballen onderzocht.

Als we kijken naar het percentage waterspitsmuizen op het totaal aantal prooidieren, dan blijkt dat er tegenwoordig tienmaal zo weinig waterspitsmuizen op het menu van kerkuilen staan dan vroeger. Omdat uilen niet specifiek op zoek gaan naar een bepaald soort prooidier, laat hun prooikeuze zien welke prooisoorten talrijk zijn in het gebied waar de vogels jagen. Het afgenomen percentage waterspitsmuizen op het totale aantal prooien van kerkuilen is dus een aanwijzing dat de soort in aantal achteruit is gegaan.

NIEUWKOOPSE Plassen

Tegenwoordig lijkt Noordwest Overijssel de hoogste dichtheid aan waterspitsmuizen in Nederland te kennen. In Friesland zijn relatief veel meldingen uit het plassenengebied en ook het Fochteloërveen herbergt een goede populatie. In het westen is de waterspitsmuis in grote delen zeldzaam. Hier komt de soort vooral voor in beschermde veengebieden en moerassen, zoals het Naardermeer, de Kortenhoefse Plassen, de Nieuwkoopse plassen en de Zouweboezem.

Het agrarische gebied, met zijn vele smalle voedselrijke sloten, lijkt grotendeels verlaten door de waterspitsmuis. Alleen daar waar kwelwater de waterkwaliteit op grote schaal gunstig beïnvloedt, zoals in Wieringen, zijn populaties aanwezig.

Bijzonder is het feit dat de waterspitsmuis lange tijd de enige spitsmuizensoort was op Texel (recent is dat veranderd door de komst van de huisspitsmuis). In de duingebieden is de waterspitsmuis alleen bekend van de plassen van Meijndel-Berkheide, de Amsterdamse waterleidingduinen en het Zwanenwater.

In Zeeland is een aantal vindplaatsen bekend

in de oude inlagen en ook langs voormalige kreken, zowel met zoet als brak water.

KWELDERS

In de literatuur zijn geen waarnemingen te vinden van waterspitsmuizen in de buitendijkse kwelders en getijdengebieden van de voormalige zeearmen. De afwezigheid van de soort in deze gebieden is niet te wijten aan het brakke water, maar het is vooral de dynamiek waar ze blijkbaar niet van houden. Om diezelfde reden mijden ze ook de uiterwaarden van de rivieren. Gebieden

waar veel dynamiek optreedt lijken derhalve niet geschikt als habitat voor de waterspitsmuis. In de Biesbosch is de getijdenwerking grotendeels uitgebannen en dat heeft er mogelijk toe geleid dat de waterspitsmuis zich daar sinds de jaren negentig duidelijk heeft uitgebreid, met name in het Zuid-Hollandse deel.

GEEN SPOOR

Sinds de aanleg van de deltawerken zijn het Haringvliet, Hollands Diep, Grevelingen, Krammer-Volkerak en Lauwersmeer hun

natuurlijke dynamiek grotendeels kwijt geraakt, waardoor deze gebieden in theorie aantrekkelijker zijn geworden voor de waterspitsmuis. Sinds de afsluiting van de deltawerken is echter nog geen enkele waarneming bekend in het buitendijkse gebied van de voormalige zeearmen. Op Voorne-Putten en de Hoekse Waard lijkt de soort te ontbreken, evenals op het eiland Schouwen-Duiveland. Ook op Tiengemeten en de vrijgekomen eilandjes in de Grevelingen (zout), Kramer-Volkerak (sterk verzoet) als het Veerse Meer (sterk verzoet) is nog geen spoor van de waterspitsmuis te vinden.

Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de waterkwaliteit in de vrijgekomen gebieden in het algemeen niet toereikend is. Een andere verklaring is dat het aantal bestaande populaties zodanig gering is dat kolonisatie van geschiktere delen van de nieuwe gebieden een zaak van lange adem is. Dit lijkt ook te gelden voor de situatie in Flevoland, waar de soort zich nog niet heeft kunnen vestigen, ondanks het feit dat daar lokaal zeker geschikte biotopen zijn ontstaan.

SOLITAIR 'DWERGOTTERTJE'

Met zijn bont gekleurde uiterlijk, zijn dikke platte neus en zijn levenswijze heeft de waterspitsmuis iets van een "dwerg-ottertje". Al zwemmend en duikend zoeken ze onder water hun voedsel. De waterafstotende vacht zorgt daarbij voor een isolerende luchtlaag, waardoor het dier niet teveel afkoelt tijdens het zwemmen. Op de rugzijde is de waterspitsmuis zwart en op de buik wit. Door deze kleurverdeling zijn ze zowel van onder als van bovenaf moeilijk te zien in het water. Waterspitsmuizen zijn uitstekende zwimmers. De onderzijde van de staart is voorzien van een dubbele rij borstelharen, die als kieldienst doet. Aan de achterpoten bevinden zich borstelharen, die als zwemvliezen fungeren. Een andere aanpassing aan het leven in water is de mogelijkheid om de diep in de

vacht gelegen oren af te sluiten met oorflapjes. Als ze voedsel zoeken hangen ze vaak schuin voorover in het water, terwijl ze met hun pootjes steentjes omkeren om te kijken of er iets eetbaars onder zit. Het voedsel bestaat uit allerlei kleine waterdiertjes, die ze met hun giftige speeksel verlammen. Het grootste deel van het jaar houden waterspitsmuizen er een solitaire levenswijze op na, waarbij mannetjes en vrouwtjes een eigen territorium bezetten. Tijdens de voortplantingstijd (april tot september) leven ze in los familieverband. Ze bouwen hun nestjes in de oever. Waterspitsmuizen zijn zowel overdag als 's nachts actief, maar tussendoor nemen ze regelmatig rustpauzes. Het zijn erg schuwe dieren, die zich letterlijk dood kunnen schrikken.